

Praca ma charakter jednocześnie encyklopedyczny oraz analityczny i może służyć jako przewodnik metodyczny, orientujący w splocie wzajemnie ze sobą powiązanych zagadnień integracji.

Stanowi ona — jak pisze autor w przedmowie — część długofalowego planu badawczego Zakładu Ekonomicznego Instytutu Zachodniego. Należy powitać z uznaniem, iż plan ten przewiduje kontynuację badań nad zagadnieniami integracji Europy zachodniej.

Ludwik Jankowiak

HENRI BRUGMANS: *L'idée européenne 1918—1965*. Bruges, De Tempel, (Collège d'Europe), Institut postuniversitaire d'études européennes, 1965, 291 ss.

W historiografii zachodnioeuropejskiej w ostatnich latach pojawiło się wiele prac poświęconych koncepcjom „europejskiej wspólnoty” w rozwoju historycznym. Z prac syntetyzujących, poświęconych tym zagadnieniom, wymienić należy znakomite studium włoskiego polityka i uczonego A. Albonetti¹, a z nowszych — studia B. Vuyenne (*Histoire de l'idée européenne*. Paris 1960), a także D. de Rougemont².

Równocześnie w literaturze politycznej Europy zachodniej pojawiły się liczne publikacje, omawiające w rozwoju historycznym formowanie się współpracy międzynarodowej państw europejskich i Stanów Zjednoczonych. Wymienić tu należy obszerne studium historyka i prawnika F. S. L. Lyona³, które w sposób wyczerpujący omawia europejskie próby współpracy politycznej, społecznej, ekonomicznej i kulturalnej, przede wszystkim w licznych organizacjach o charakterze międzynarodowym, które powstają i rozwijają się od drugiej połowy XIX w. Opracowanie Lyona, jak i inne dotyczące tego zagadnienia⁴, wyraźnie pomijają i pomniejszają rolę Europy wschodniej, a częściowo i środkowej, we formowaniu się inicjatyw i praktycznych przedsięwzięć ogólnoeuropejskiej współpracy.

W ostatnich latach pojawiły się również liczne czasopisma poświęcone kompleksowej problematyce tworzenia się gospodarczej oraz ideologicznej wspólnoty europejskiej. Wydawane są one najczęściej przez odpowiednie instytuty badawcze oraz placówki polityczne. Ogromnie też rozpowszechniły się instytucje, organizacje oraz stowarzyszenia, które zajmują się prawie wyłącznie problematyką wszech-

¹ *Preistoria degli Stati Uniti d'Europa*. Milano 1960. Por. też studium innego włoskiego zwolennika europejskiej współpracy E. Chabod, *Storia dell' Idea d'Europa*. Bari 1961. Chabod jest również autorem szeregu prac poświęconych europejskiej kwestii narodowościowej.

² *Vingt-huit siècles d'Europe*. Paris 1961 (książka ta doczekała się licznych przekładów na języki europejskie).

³ *Internationalism in Europe (1815—1914)*. Leyden 1963. Por. też publikację wydaną przez Instytut Nobla w Oslo: Chr. L. Lang and A. Schow, *Histoire de l'internationalisme*, Oslo 1954. Pewne wiadomości historyczne także w opracowaniu francuskiego historyka L. de Sainte-Lorette, *L'idée d'union fédérale européenne*. Paris 1955.

⁴ Z ostatnich publikacji studium J. B. Duroselle, *L'Idée d'Europa nella Storia*. Milano 1964.

stronnej kooperacji krajów zachodnioeuropejskich⁵. Publikacje dotyczące problematyki „europejskiej” należą na Zachodzie do lektur poszukiwanych. Należy zaznaczyć, że bibliografia obejmująca całokształt wydawnictw traktujących o współpracy ogólnoeuropejskiej liczy już dziś setki pozycji⁶.

Henri Brugmans, autor omawianej tutaj książki, jako polityk i równocześnie badacz-historyk, już od dłuższego czasu zajmuje się problematyką ogólnoeuropejskiej współpracy. Jest wykładowcą i rektorem Instytutu Pozauniwersyteckich Studiów Europejskich w Brugii (Belgia). Współuczestniczy aktywnie w licznych sesjach naukowych poświęconych problematyce ogólnoeuropejskiej.

Nową swoją pracę Brugmans poświęcił dziejom myśli o jedności i wspólnocie europejskiej po I wojnie światowej. W okresie międzywojennym, zdaniem Brugmansa, problem jedności Europy był poważnie osłabiany politycznymi następstwami wojny światowej. „Bałkanizacja” terytorialna, zwłaszcza Europy środkowej, warunkowała i zaostrzała równocześnie skomplikowaną kwestię narodowościową. Wśród polityków, a zwłaszcza w kręgach zachodnioeuropejskiej inteligencji (szczególnie uniwersyteckiej), powstają kosmopolityczne koncepcje federalnego ustroju państw. Występują oni z ambitnymi hasłami „unii europejskiej”, „Stanów Zjednoczonych Europy”, „Paneuropy”, które znajdowały zwolenników również wśród działaczy partii robotniczych. Brugmans słusznie dostrzega, że w tworzeniu i propagowaniu takich haseł szczególnie zainteresowani byli finansisci i przemysłowcy, których powiązania interesów wyraźnie wykraczały poza partykularyzm „małych państw i narodów” (konferencje ekonomiczne, problematyka europejskiej unii celnej, wielostronne umowy ekonomiczne).

Problematyka „europejska” okresu międzywojennego omówiona została przez Brugmansa w sposób wycinkowy, bez szerszego uwzględnienia prądów umysłowych; mało zwrócił on uwagi na polityczny charakter szeregu teorii tego typu. Niewiele miejsca poświęcono rozwojowi paneuropejskich poglądów w Niemczech w okresie Republiki Weimarskiej (pominięto np. O. Spenglera, A. Moellera van den Brucka i wielu innych). Brugmans niemal nie zauważa tworzenia się swojej federacji słowiańskich krajów Europy środkowej (szczególnie bałkańskich). Nie daje również odpowiedzi (nie przeprowadzono bowiem dotąd w tym zakresie należytych badań), w jakim stopniu koncepcje „europejskie” przyjęły się w latach trzydziestych w Związku Radzieckim oraz jaki był stosunek polityków radzieckich do podobnych przedsięwzięć w Europie zachodniej (podejmowanych np. na forum Ligi Narodów).

Część pracy Brugmansa, w której omawia on rolę „europeizmu” we faszystowskiej ideologii (s. 67 i n.) nosi również charakter ogólnikowy⁷. Faszystowski „nowy porządek europejski” miał być efektywnym środkiem propagandowym i sugestywnym sloganem wprowadzenia faszystowskiego, germańskiego i totalitarnego porządku. Faszystowskie tezy były oczywiście propagandowym chwytem. W oparciu o konkretne źródła omówiono natomiast rozszerzanie się „ideologii europejskiej” w czasie ostatniej wojny w Anglii (Cl. Attlee, E. H. Carr, W. I. Jennings, W. Churchill), a także w pewnych grupach postępowej emigracji francuskiej.

Okres powojenny stworzył nowe możliwości europejskiej współpracy. Koncepcja „europeizmu” przyjęła nowe metody i środki propagandy. W rozbitej poli-

⁵ Przegląd tychże organizacji podał ostatnio francuski historyk i polityk R. Pinto w publikacji pt. *Organisations européennes*. Paris 1963.

⁶ Ostatni zestaw bibliograficzny L. L. Poklonsa przekracza 2200 pozycji dotyczących problematyki europejskiej współpracy (*Bibliographie européenne — European Bibliography*. Bruges, De Tempel 1964).

⁷ Szerzej o tym zagadnieniu pisze P. Kluge, *Nationalsozialistische Europaideologie*. „Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte” 3. Jg., 3. H., 1955.

tycznie i zniszczonej ekonomicznie Europie pojawiają się tendencje integracyjne, często nawołujące do federacji. Swoją uwagę badawczą skupia Brugmans nadal na krajach Europy zachodniej, niedwuznacznie sugerując, że powstałe tam idee zachodnioeuropejskiej współpracy ekonomicznej, politycznej i kulturalnej były rzekomo odpowiedzią na formułującą się ideologię obozu krajów socjalistycznych (zwłaszcza w okresie „zimnej wojny”, s. 93 i n.). W Europie zachodniej pierwsze praktyczne i konkretne poczynania „europejskie” nastąpiły po 1948 r. (s. 107 i n.). Tworzą się rady, komisje, zgromadzenia konsultatywne o różnych założeniach i kompetencjach (np. Rada Europy). Mówiono wówczas o „zjednoczeniu” lub skromniej o „odmłodzeniu” Europy (np. wypowiedzi Roberta Schumana)⁸. Po 1950 r. w zachodnioeuropejskich koncepcjach zjednoczenia Europy, coraz więcej miejsca zajmują myśli o „wspólnocie ekonomicznej” (np. Europejska Wspólnota Węgla i Stali). Już jednak po 1947 r., przy aktywnym poparciu i inspiracji Stanów Zjednoczonych, przed rzekomą groźbą „światowego komunizmu”, tworzą się teorie wspólnych bloków militarnych i armii. Brugmans stara się uzasadnić konieczność powstania w Europie zachodniej takich bloków wojskowych. Zmuszony jest jednak przyznać (zapewne także w oparciu o własne doświadczenia polityczne), iż ambitna koncepcja owej „europejskiej wspólnoty” podważana była wieloma sprzeciwami ze strony Francji (s. 154 i n.), Anglii⁹, a nawet Niemieckiej Republiki Federalnej. Do tego dołączyły się trudności sformułowania wspólnego programu, konkretne przeszkody wewnętrzne poszczególnych państw na drodze do stworzenia wspólnej platformy organizacyjnej (demokratyzacja instytucji prawnych, kwestia „parlamentu europejskiego”), jak też konieczność uznania i nawiązania kontaktów ekonomiczno-politycznych z blokiem socjalistycznym, zajmującym 2/3 obszaru Europy.

Brugmans kończy swoje wywody wyrazem pewnego zakłopotania co do perspektyw „europejskiej Europy”. Jego zdaniem, w wielu państwach europejskich żywe są nadal przesady nacjonalistyczne (s. 249). Rozdzierane są one często dużymi sprzecznościami wewnętrznymi zarówno ekonomicznymi, jak i politycznymi. Same „europejskie” organizacje jako instytucje prawne są zbyt biurokratyzowane i nie posiadają należycie wypracowanego profilu organizacyjnego i programowego w praktycznym postępowaniu. Brugmans dostrzega wreszcie, że ważny jest również problem ułożenia dobrych stosunków Europy zachodniej ze „światem komunistycznym” (s. 259). Praca Brugmansa, mimo publicystycznej formy i niepełnej analizy zagadnienia, jest jednak pierwszą syntetyzującą rozprawą, omawiającą problematykę „europejską” w czasach najnowszych.

Bernard Piotrowski

BERNARD DUTOIT: *L'Union Soviétique face à l'intégration européenne*, Lozanna 1964, 235 ss.

Książka Bernarda Dutoit pt. *Związek Radziecki a integracja europejska* nie jest pracą ekonomiczną, choć dotyczy przedmiotu leżącego przede wszystkim w sferze gospodarki. Napisał ją prawnik i dlatego przedstawia on zagadnienia

⁸ O tendencjach europeistycznych R. Schumana por. jego wspomnienia: *Pour l'Europe*. Paris 1963. Ciekawe też są wcześniej opublikowane wspomnienia J. Monnet, *Les États-Unis d'Europe ont commencé*. Paris 1955.

⁹ O stosunkach Anglii ze Wspólnym Rynkiem: M. Camps, *Britain and European Community, 1955-1963*. London and Oxford 1964.